

**INTEGRATIV TA'LIM SHAROITIDA YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING
KREATIV TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY
YONDASHUVLAR**

Qaypnazarova Gulxatisha Kurbanazarovna
Kegeyli tumani Inson ijtimoiy xizmatlar markazi
bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada integrativ ta'lim sharoitida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirishning psixopedagogik mexanizmlari tadqiq etilgan. Tadqiqot doirasida an'anaviy va integrativ yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinib, kognitiv xavotirlikni kamaytirish va divergent fikrlashni faollashtirish yo'llari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, o'quvchilarning kreativ salohiyatini bosqichma-bosqich shakllantirishga qaratilgan uch bosqichli konseptual model taklif etilgan.

Kalit so'zlar: integrativ ta'lim, STEAM, PBL, yuqori sinf o'quvchilari, kreativ tafakkur, divergent fikrlash, konseptual model.

Аннотация. В статье исследованы психолого-педагогические механизмы развития креативного мышления старшеклассников в условиях интегративного обучения. На основе сравнительного анализа традиционного и интегративного подходов обоснованы пути снижения когнитивной тревожности и активизации дивергентного мышления. Предложена трехэтапная концептуальная модель, направленная на поэтапное развитие творческого потенциала учащихся.

Ключевые слова: интегративное обучение, STEAM, PBL, старшеклассники, креативное мышление, дивергентное мышление, концептуальная модель.

Abstract. This article examines the psycho-pedagogical mechanisms of developing high school students' creative thinking in an integrative learning environment. Through a comparative analysis of traditional and integrative approaches, ways to reduce cognitive anxiety and enhance divergent thinking are substantiated. A three-stage conceptual model (aimed at the gradual development of students' creative potential is proposed.

Keywords: integrative education, STEAM, PBL, high school students, creative thinking, divergent thinking, conceptual model.

Kirish. Bugungi globallashuv va jadallik bilan rivojlanayotgan raqamli asrda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va intellektual taraqqiyoti shunchaki tayyor axborotlarni o'zlashtirgan kadrlar bilan emas, balki nostandart vaziyatlarda oqilona qarorlar qabul qila oladigan, innovatsion fikrlaydigan va kreativ salohiyatga ega inson kapitali bilan belgilanmoqda. Shu bois, zamonaviy ta'lim tizimining bosh maqsadi o'quvchilarda nafaqat akademik bilimlarni shakllantirish, balki ularning ijodiy va divergent tafakkurini tizimli rivojlantirishdan iboratdir.

Mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish sharoitida ta'lim islohotlari sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "«O'zbekiston – 2030» strategiyasi" va PF-5712-son Farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining STEAM va Milliy o'quv dasturini joriy etishga oid qarorlarida o'quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlash hamda muammolarni mustaqil hal etish ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa qilib belgilangan. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, mamlakatimiz kelajagi yoshlarning zamonaviy bilim va innovatsion ko'nikmalarni egallashi hamda nostandart fikrlay olishiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir [1].

Ayniqsa, yuqori sinf o'quvchilari (10–11-sinflar) hayotidagi o'spirinlik davri kognitiv va shaxsiy rivojlanishning hal qiluvchi bosqichidir. An'anaviy bo'laklangan ta'lim tizimi o'quvchida olam haqida yaxlit tasavvur paydo bo'lishini cheklaydi. Integrativ yondashuv esa fanlar bilimlari va metodlarini sintez qilib, murakkab masalalarga ko'p o'lchamli burchak ostida qarash va original yechimlar topish imkonini beradi. Shu sababli, integrativ ta'lim sharoitida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirish jamiyatimizning innovatsion inson kapitaliga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiquvchi o'ta dolzarb va strategik masaladir.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Kreativ tafakkurni rivojlantirish, kognitiv jarayonlar hamda ta'limda integrativ yondashuvni qo'llash muammolari xalqaro va mahalliy ilmiy hamjamiyat tomonidan atroflicha tadqiq etib kelinmoqda.

Xususan, xorijiy tadqiqotlar doirasida kreativlik va divergent fikrlashning konseptual-psixologik poydevori J. Gilfordning intellekt strukturasi modeli, E. Torrensning kreativlik diagnostikasi konsepsiyasi hamda M. Runkoning psixologik nazariyalari asosida shakllangan [7]. O'quvchilarning kognitiv rivojlanishi va iqtidorini ro'yobga chiqarish masalalari J. Piajening kognitiv rivojlanish bosqichlari, G. Gardnerning ko'p o'lchamli intellekt nazariyasi hamda J. Renzullining iqtidorlilik modellarida o'z ifodasini topgan bo'lsa [6], integrativ ta'lim, STEAM va muammoli o'qitish mexanizmlari J. Dyui, X. Yakobson va B. Blum kabi olimlarning ilmiy amaliyotida metodologik jihatdan asoslab berilgan.

MDH mamlakatlari olimlarining ilmiy izlanishlarida esa tafakkur va psixik rivojlanishning faoliyatli yondashuv tamoyillari hamda ta'lim mazmunini integratsiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Bu borada L. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi va yaqin rivojlanish zonasi ta'limoti, S. Rubinshteynning shaxs va faoliyatning uzviyligi konsepsiyasi [4], A. Matyushkinning muammoli ta'lim

va evristika asoslari [5], D. Bogoyavlenskayaning kreativ faollik diagnostikasi hamda V. Lednevning ta'lim mazmunini integratsiyalash bo'yicha qarashlari muhim nazariy-amaliy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Respublikamiz ilmiy maktabida ta'lim jarayonini integratsiyalash, o'quvchilarning o'spirinlik davri psixologik xususiyatlari va kreativ imkoniyatlarini shakllantirish masalalari E. G'oziyev, G. Shoumarov, V. Karimova, R. Gaynutdinov, B. Adizov hamda N. Muslimov kabi yetakchi olimlar va pedagoglarning tadqiqotlarida atroflicha o'rganilgan [2][3].

Metodologiya. Ushbu tadqiqot nazariy-konseptual xarakterga ega bo'lib, integrativ ta'lim sharoitida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirishning psixopedagogik mexanizmlari va modelini ilmiy jihatdan asoslashga qaratilgan.

Tadqiqotning metodologik poydevorini bir-birini to'ldiruvchi ustuvor yondashuvlar majmuasi tashkil etadi. Xususan, integrativ yondashuv (STEAM va PBL) fanlararo bilimlarni sintez qilish hamda muammoli masalalarga ko'p o'lchamli burchak ostida qarashni ta'minlasa, kognitiv-faoliyatli yondashuv o'spirinlik davri imkoniyatlariga tayanib, evristik topshiriqlar orqali o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirishga xizmat qiladi. Sistemali-struktural yondashuv esa kreativ tafakkurni ko'p komponentli yaxlit va dinamik tizim sifatida tadqiq etish imkonini beradi.

Qo'yilgan nazariy vazifalarni hal etish jarayonida bir qator ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi. Avvalo, teoretik-analitik usullar yordamida sohaga oid xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlar qiyosiy tahlil qilinib, kontent-analiz amalga oshirildi. So'ngra, abstraksiyalash va sintez usullari orqali tushunchalar apparati aniqlashtirildi hamda kreativ tafakkur shakllanishining ichki mexanizmlari mantiqiy umumlashtirildi. Tadqiqotning yakuniy bosqichida esa pedagogik modelashtirish

usuliga tayanib, integrativ ta'lim muhitida kreativ tafakkurni bosqichma-bosqich rivojlantirishning konseptual modeli (Motivatsion - Operatsional - Refleksiv) ishlab chiqildi.

Natijalar tahlili va muhokama. Integrativ ta'lim sharoitida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirishning psixopedagogik mexanizmlari hamda konseptual modelini tadqiq etish natijasida bir qator muhim ilmiy-metodologik xulosalarga erishildi.

O'spirinlik davrida (10–11-sinf o'quvchilari) kognitiv jarayonlarning sifat o'zgarishi, ya'ni abstrakt va mantiqiy fikrlashning cho'qqiga erishuvi integrativ ta'lim muhitida kreativlikni rivojlantirish uchun yetakchi zamin bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik modelashtirish usuli orqali integrativ yondashuv (STEAM va PBL) asosida o'quvchilarning kreativ tafakkurini bosqichma-bosqich yuksaltirishning uch bosqichli konseptual modeli ishlab chiqildi. Ushbu modelning mazmuni, qo'llaniladigan psixopedagogik vositalari hamda kutilayotgan kognitiv natijalari mantiqiy tartibda tizimlashtirildi.

1-jadval. Integrativ ta'lim sharoitida kreativ tafakkurni rivojlantirishning konseptual modeli

Bosqichlar	Psixopedagogik mohiyati	Qo'llaniladigan zamonaviy yondashuv va vositalar	Kutilayotgan kognitiv va psixologik natija
1-bosqich: Motivatsion-psixologik	Kognitiv xavotirlikni kamaytirish, "xato qilishdan qo'rqish" to'sig'ini yengish va bilishga bo'lgan ichki motivatsiyani faollashtirish.	Evristik savol-javoblar, kognitiv dissonans yaratuvchi ziddiyatli topshiriqlar, erkin muloqot muhiti.	Psixologik erkinlik, kognitiv tayyorgarlik va muammoli vaziyatga nisbatan yuqori qiziqish.
2-bosqich: Operatsional-integrativ	Fanlararo bilimlarni sintez qilish, ko'p o'lchamli tahlil hamda divergent fikrlash ko'rsatkichlarini rivojlantirish.	STEAM loyihalari (<i>Matematika + Fizika + San'at</i>), PBL (muammoli ta'lim) va keys-stadi	G'oyalar ravonligi, moslashuvchanlik va original yechimlar generatorligi.
3-bosqich: Refleksiv-baholash	Ilgari surilgan original g'oyalarni amaliyotda sinash, ularni puxtalash va metakognitiv self-regulyatsiyani oshirish.	Muammoli yechimlar taqdimoti, o'z-o'zini baholash va refleksiv muhokama kartalari.	G'oyalarni puxtalash, refleksivlik hamda kognitiv o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi.

Tadqiqot doirasida olingan nazariy tahlil va modelashtirish natijalari an'anaviy ta'lim va integrativ ta'lim sharoitida kognitiv jarayonlarning kechishi o'rtasida jiddiy farqlar mavjudligini ko'rsatadi. An'anaviy monodisciplinar ta'lim tizimida o'quvchilar bilimni tayyor va bo'laklangan holda o'zlashtirganliklari sababli ularda asosan bir qolipdagi konvergent fikrlash ustunlik qiladi. Aksincha, STEAM va PBL kabi integrativ yondashuvlar doirasida fanlararo bilimlarning sintez qilinishi o'quvchi miyasining har ikkala yarim sharini parallel ravishda faollashtirib, mantiqiy-tahliliy va obrazli-ijodiy fikrlashning o'zaro uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Xorijiy va mahalliy olimlar (J. Gilford, E. Torrens, L. Vigotskiy, E. G'oziyev) nazariyalari bilan o'tkazilgan qiyosiy tahlil shuni tasdiqlaydiki, integrativ ta'lim sharoiti o'quvchilarda nafaqat divergent fikrlashni, balki muammolarga kreativ yechim

topish ko'nikmasini ham jadal rivojlantiradi [2][4][7][10]. Qolaversa, fanlararo loyihaviy faoliyat davomida yaratilgan erkin muloqot muhiti kognitiv xavotirlik darajasini pasaytirib, o'quvchilarning original g'oyalar ishlab chiqish salohiyatiga to'g'ridan-to'g'ri ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mamlakatimizda joriy etilayotgan Milliy o'quv dasturi hamda STEAM ta'limi talablaridan kelib chiqqan holda, ushbu taklif etilayotgan uch bosqichli konseptual model yuqori sinf o'quvchilarining intellektual va kreativ salohiyatini oshirishda samarali psixopedagogik mexanizm bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va tavsiyalar

Integrativ ta'lim sharoitida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirishning psixopedagogik va konseptual-metodologik asoslarini tadqiq etish natijasida quyidagi xulosalarga erishildi.

Avvalo, an'anaviy monodisciplinar ta'lim o'quvchining ijodiy salohiyatini cheklab qo'yishi, fanlararo bilimlarni sintez qiluvchi integrativ ta'lim muhiti esa mantiqiy hamda obrazli-ijodiy fikrlashni mutanosib faollashtirishi asoslandi. Shuningdek, integrativ ta'limdagi evristik izlanishlar o'quvchilardagi kognitiv xavotirlik va "xato qilishdan qo'rqish" to'sig'ini kamaytirib, divergent fikrlash ko'rsatkichlari (ravonlik, moslashuvchanlik, originallik) hamda muammolarga kreativ yechim topish salohiyatini yuksaltiradi. Shu bois, tadqiqotda taklif etilgan uch bosqichli konseptual model (Motivatsion-psixologik - Operatsional-integrativ - Refleksiv-baholash) o'quvchilarning kognitiv o'z-o'zini boshqarish va ijodiy faolligini bosqichma-bosqich shakllantirishning samarali psixopedagogik vositasi sifatida xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan umumta'lim maktablari dars jarayoniga fanlararo muammoli modullarni joriy etish, o'quvchilarni baholashda ularning original yondashuvlari va

g'oyalar variativligini inobatga oluvchi mezonlarni qo'llash hamda pedagoglarning integrativ-evristik usullarni qo'llash bo'yicha mahoratini oshirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi «O'zbekiston – 2030» strategiyasi to'g'risida»gi PF-158-son Farmoni.
2. G'oziyev E.G'. Tafakkur psixologiyasi: Monografiya / E.G'. G'oziyev. – Toshkent: O'qituvchi, 1990. – 184 b.
3. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishning metodik asoslari: Monografiya / N.A. Muslimov. – Toshkent: Fan, 2007. – 192 b.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
5. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин. – М.: Педагогика, 1972. – 208 с.
6. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences / H. Gardner. – New York: Basic Books, 1983. – 464 p.
7. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence / J.P. Guilford. – New York: McGraw-Hill, 1967. – 538 p.
8. Jacobs H.H. Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation / H.H. Jacobs. – Alexandria, VA: ASCD, 1989. – 100 p.
9. Runco M.A. Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice / M.A. Runco. – San Diego: Academic Press, 2014. – 520 p.
10. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual / E.P. Torrance. – Bensenville, IL: Scholastic Testing Service, Inc., 1998. – 112 p.

